

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Från Treasure Trove till Treasure Act

Adlercreutz, Thomas

Fornvännen 94:1, 16-18

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1999_016

Ingår i: samla.raa.se

Från Treasure Trove till Treasure Act

Den 24 september 1997 trädde ny lagstiftning i kraft i England och Wales. För Nordirland är motsvarande lagstiftning under förberedande, däremot inte för Skottland, som i många avseenden är en egen jurisdiktion. Mer om Skottland nedan.

Med den nya *Treasure Act* 1996 upphörde en långvarig rättslig ordning för behandling av fornyfynd, *Treasure Trove*, efter att ha varit under stark kritik de senaste årtiondena. Vad var då *Treasure Trove* och vad hade väckt missnöjet?

Man kan börja med att beskriva en skillnad mellan engelsk och svensk rätt i fråga om vem som har bäst rätt till fynd i allmänhet som görs på någons mark. I Sverige har en jordägare inte någon automatisk företrädesrätt. Jordägaren har rätt till sådant som enligt jordabalken hör till fastigheten, däribland anläggningar som anbragts för stadigvarande bruk, främst byggnader med tillbehör, på rot stående träd och växter samt naturlig gödsel. Fynd kan knappast höras till någon av dessa kategorier. Beträffande fynd från äldre tid finns det bestämmelser i kulturminneslagen, som läsaren av denna tidskrift väl vet. Dessa bestämmelser ger ju staten äganderätten till föremål som har samband med fornlämningar. Andra fornyfynd tillfaller i princip upphittaren, men är ett fynd av ädelmetall eller har flera föremål lagts ned tillsammans är upphittaren skyldig att anmäla fyndet för inlösen. Han får nöja sig med den inlösenersättning samt eventuell hittelön som Riksantikvarieämbetet kan komma att bestämma.

Kan det utredas att ett fynd – yngre eller äldre – tillhör någon, t.ex. på grund av arv, har varken staten, jordägaren eller upphittaren någon rätt till det. Fynd av yngre föremål skall anmälas till polisen enligt hittegodslagen och tillfaller upphittaren först om ägaren inte anmäler sig. Mer än 100 år gamla fynd, utom de som är från en fornlämning, ädelmetall- eller depåfynd, behöver upphittaren inte anmäla, men om det finns någon som skulle kunna visa t.ex. att han är rätt arvtagare, får upphittaren i princip ge vika.

I England har jordägaren en starkare rätt till ägarlösa fynd. Oavsett ett fynds ålder tillkommer det normalt honom, om det är nedgrävt eller annars fäst vid fast egendom. Sådana fynd som ligger lösa på jorden tillkommer däremot normalt upphittaren, såvida denne inte gjort fyndet efter intrång på privat mark. I England existerar som bekant inte allemansrätt i samma omfattning som i Sverige. Men är området allmänt tillgängligt har upphittaren en stark ställning. Den som hittade ett guldarmband på golvet i en business lounge på Heathrow fick behålla det, trots att British Airways, som är fastighetsägare, gjorde anspråk på det.

Det rättsliga institutet *Treasure Trove* var en inskränkning i jordägarens och upphittarens företrädesrätt till fynd. Institutet var en del av *the Common Law*, den rättsliga ordning som vuxit fram allt sedan Vilhelm Erövrarens tid och som består i ett nästan oräkneligt antal domstolsutslag och domarens uttalanden i anslutning till att målen avgjorts. År 1830 beskrevs *Treasure Trove* så här:

Where any gold or silver in coin, plate or bullion is found concealed in a house, or in the earth, or other private place, the owner thereof being unknown, in which case the treasure belongs to the King or his grantee, having the franchise of treasure trove.

Här kan man märka praktiskt betydelsefulla skillnader mot svensk rätt. Kungens eller statens rätt gällde bara vissa slags fynd av guld och silver och ädelmetallhalten fick inte vara för låg (18 procent räckte i ett fall inte, och i samma mål uttalade domaren Lord Denning att det krävdes 50 procent). I Sverige räcker det med att ett fornyfynd består helt eller delvis av guld, silver, koppar, brons eller annan kopparlegering för att staten skall kunna göra anspråk på det.

En annan besvärlighet ligger i ordet »concealed». Därmed förstods inte enbart att skatten skulle vara undangömd, utan också att den som gömde skulle ha haft en avsikt att återta den; han skulle ha haft *animus recuperandi*. Så-

lunda var fynd av guld och silver som kan antas ha blivit borttappade eller övergivna inte kronans enligt Treasure Trove-principen. Och en inte ovanlig fyndtyp som offergåvor kunde förstås inte anses ha gömmts *animo recuperandi*.

Att utreda hur det förhöll sig med avsikten med undangömmandet var naturligtvis inte enkelt, särskilt inte om den som hittat inte dokumenterat omständigheterna vid fyndet. Treasure Trove kunde sålunda sägas lägga krokben inte bara för kronans rätt utan också för ett vetenskapligt utbyte av fynd. Om upphittaren avsiktligt förstörde spåren stärktes i själva verket hans möjligheter att själv få rätten till det. Det kan dock tilläggas att fynd som görs på en Protected Place, dvs. en skyddsförklarad fornlämning (scheduled ancient monument) och vissa andra offentligägda platser samt fem städer från romartiden, inte får avlägsnas utan tillstånd, och att brott mot skyddsreglerna i detta hänseende kan beivras.

En tredje skillnad mot de svenska reglerna var att i England betalades hittelön intill det fulla marknadsvärdet av guld- eller silverfyndet. Den svenska regeln är att upphittaren är berättigad till lösenersättning med lägst metallvärdet plus en åttandedel. I realiteten närmar sig lösenersättningarna även i Sverige marknadsvärdet. Frestelsen för upphittaren att inte anmäla fyndet skulle annars bli för stor. Men i Sverige har upphittaren alltid rätt till den angivna minimiersättningen, medan frågan om hittelön prövas diskretionärt (grädd på moset), beroende på hur förståndigt upphittaren uppträtt när han gjorde fyndet och anmälde det. I England reduceras hittelönen om upphittaren inte uppfört sig väl, och någon rätt till en lägsta ersättning finns inte. Hittelönen har i vissa fall delats mellan upphittaren och jordägaren.

Vad gäller då numera i England och Wales enligt den nya Treasure Act? De ålderdomliga bestämmelserna har ersätts av moderna och detaljerade definitioner i skriven lagtext. Det måste erkännas att definitionerna trots detta inte är lätta att följa; man borde egentligen rita ett flödeschema över dem. I enlighet med vad som ofta sker i Storbritannien – men san-

nolikt också med en blick på komplexiteten i reglerna – bestämdes redan från början att den ansvarige ministern skulle låta ge ut en Code of Practice innan lagen fick träda i kraft, därav det udda datum som angavs i artikelns början.

»Treasure» är 1) alla föremål som är mer än 300 år gamla och vars halt av guld eller silver överstiger tio procent; 2) mynt som är mer än 300 år om guld- eller silverhalten på två av dem överstiger tio procent eller det finns minst tio mynt vars metallhalt understiger gränsvärdet; 3) andra föremål som påträffas tillsammans med Treasure; 4) sådana föremål som var Treasure Trove enligt Common Law, dvs. guld- och silverföremål som är yngre än 300 år och som kan antas ha gömmts med avsikt att återfinnas.

Det gamla kravet på *animus recuperandi* är eljest avskaffat för föremål under 1–3. Offergåvor kan sålunda vara Treasure, om bland föremålen finns åtminstone något av lödigt guld eller silver. Bronsålderns typfynd förblir däremot oåtkomliga enligt Treasure Act, dvs. intresserade museer får lita på att det går att köpa föremålen från jordägaren eller upphittaren, vem som nu har den bästa rätten.

Den som påträffar fynd som kan vara Treasure är skyldig att anmäla detta till the Coroner, en rättslig institution som alltså inte har som sin enda uppgift att undersöka dödsfall utan känd orsak. Anmälan skall göras inom fjorton dagar från fyndtillfället eller den tidpunkten då upphittaren insett att det kan röra sig om Treasure. Lagen straffbelägger underlåtenhet att anmäla och inlämna fynd som är Treasure.

Coronern hör därefter med berörda museer – det är i realiteten de som får betala hittelönen – om de har något intresse av fyndet i fråga. Föreligger inget sådant intresse kan den ansvarige ministern avstå från kronans rätt och fyndet skall återlämnas, varom upphittaren och jordägaren underrättas. Om de inte är överens om vem som har störst rätt till fyndet, får en domstol avgöra den tvisten. I Code of Practice rekommenderas att fynd dokumenteras före återlämnandet.

Om kronan inte avstår från sin rätt, skall

Coronern hålla offentligt förhör, med – eller oftast utan – jury. Parterna kan kalla ombud och vittnen till förhöret. Coronern avgör frågan om fyndet är Treasure. Hans beslut kan överprövas enligt reglerna för judicial review (ett slags rättsprövning av domstol) eller i vissa fall överklagas enligt regler i Coroner's Act 1988.

Om fyndet inte befunnits vara Treasure, skall det återlämnas enligt vad som beskrevs ovan. Om det däremot ansetts vara Treasure och något museum förklarat sig vara intresserat av det, så skall fyndet värderas av Treasure Valuation Committee, som ger en rekommendation rörande hittelönens storlek. Hittelönen fastställs av den ansvarige ministern och betalas ut av Department for Culture, Media and Sport (f.d. Department of National Heritage), men en förutsättning är att museet ersätter departementet. Departementet avgör också vem som skall få hittelönen enligt principer som anges i Code of Practice. Huvudregeln är att upphittaren skall få hela beloppet om han haft jordägarens samtycke till sitt letande. Hittelön utges inte – eller bara med reducerat belopp – om upphittaren misskött sin anmälnings- och inlämningsplikt eller tagit fyndet från en Protected Place. Också frågor om vem som skall få utbetalningen och om reduktion av beloppet kan Treasure Valuation Committee få yttra sig om.

En ytterligare skillnad mellan England och Sverige är den officiella synen på metalldetektoranvändning. I Sverige råder ju ett generellt förbud mot att använda metalldetektorer utan tillstånd. I Storbritannien får visserligen metalldetektorer inte användas utan tillstånd på Protected Places, men i övrigt är det fritt fram – såvida man fått jordägarens samtycke. I Code of Practice uttalas att meningen med den nya lagen på intet sätt är att inskränka en ansvarsfull metalldetektoranvändning, som redan medfört att många artefakter av betydelse för det brittiska kulturarvet blivit upptäckta. På tre och en halv sida finns det råd och anvisningar om hur detektorer kan och bör användas.

Varför har då Skottland undantagits från den nya lagstiftningen? Det har ingenting med det

kommande skotska parlamentets befogenheter att göra. I Skottland fortsätter helt enkelt Treasure Trove att gälla, men det är ett annan version än den engelska. I Skottland har, trots den snart 300-åriga unionen med England, bevarats regler och en domstolsorganisation som i mycket avviker från dem i England och Wales. I Skottland anses gälla principen *quod nullius est fit domini regis*, dvs. ägarlösa föremål tillfaller kronan. Denna princip, som trots den latinska benämningen eventuellt härstammar från skandinaviskt område och i varje fall har en motsvarighet i Danmark, inkluderar Treasure Trove, men utan de begränsningar i fråga om vad fyndet skall bestå av och i vilken avsikt det undangömts, som präglar den engelska versionen. I ett rättsfall från år 1963 förklarades ett fynd från Shetland (öarna pantsatta av Kristian I av Danmark år 1468 och aldrig inlösta) vara Treasure Trove. Fyndet bestod av 29 föremål, varav ett var ett tumlarben och resten skålar, smycken m.m. av mer eller mindre ädla metaller.

Det förefaller sålunda som om även framgent den skotska ordningen bättre än också den nya engelska tillgodoser det behov av skydd mot skingring och förvanskning som fornyfunden sedan länge ansetts behöva ha, åtminstone i Sverige. De nya engelska reglerna har inte heller mottagits så positivt av dem som kritiserade de gamla. Otillräckligt, förefaller vara ett ganska vanligt omdöme.

Referenser

- The Treasure Act 1996. *Code of Practice* (England and Wales), Department of National Heritage, 1997.
 Palmer, N. 1993. Treasure Trove and Title to Discovered Antiquities. *International Journal of Cultural Property*. 1993, s. 275.
 Pugh-Smith, J. & Samuels, J. 1996. *Archaeology in Law*.
 Trumbull, A. 1993. *Historic Scotland Glossary and Definitions: Bona Vacantia and Treasure Trove*.
 Ward, A. 1992. Treasure Trove and the Law of Theft. *International Journal of Cultural Property*, 1992, s. 195.
 – 1994. Treasure Trove: Challenging the Decisions of Coroner's Court. *International Journal of Cultural Property*. 1994, s. 121.

Thomas Adlercreutz
Riksantikvarieämbetet